

УДК 811.6.2'42

Жанрові особливості аналітичної журналістики у контексті становлення сучасного інформаційного простору

Оксана ГАРАЧКОВСЬКА

д-р філол. н., проф.

Київський національний
університет культури
і мистецтв

вул. Є. Коновальця, 36,

Київ, Україна, 01133

garachkovskaoksana@gmail.com

ORCID ID 0000-0001-8599-6430

© Гарачковська О., 2021

У статті розглядається теоретичний аспект жанрових особливостей аналітичної журналістики у контексті становлення сучасного інформаційного простору. Теоретико-методологічною базою дослідження стали праці сучасних журналістикознавців (М. Василенко, М. Тимошик, Д. Григораши, А. Захарченко, В. Здровега, В. Качан, О. Колесніченко І. Михайлин, А. Москаленко, О. Тертичний, В. Шкляр та інші). Рецепція наукових праць згаданих дослідників дозволила виокремити специфічні риси аналітичних жанрів.

Обґрунтовується теза про те, що назва «аналітичні жанри», безумовно, не є достатньо точною, оскільки і в інформаційних жанрах журналісти також досить широко використовують засоби аналізу, узагальнення. Проте в інформаційних жанрах аналіз, узагальнення вибудовуються переважно на висвітленні окремих подій, фактів, обмежених певними часовими межами. А в аналітичних жанрах часові межі матеріалу значно ширші. Кореспонденція в її характерних зразках охоплює події, факти за декілька місяців, за квартал, півріччя, а іноді й за більш тривалий термін. Стаття передбачає широке охоплення життєвого матеріалу — з погляду його масштабу й часових ознак.

На основі проведеного дослідження зроблено висновок про те, що в аналітичних жанрах журналістські матеріали мають переважно діалогічний характер, незалежно від того, притаманна їм діалогічна форма викладу чи ні. У журналістських матеріалах автор безпосередньо звертається до читача, або ж аргументує для нього щось важливе у своїй свідомості як для співрозмовника. Саме тому в журналістських текстах багатьох жанрів порушуються конкретні питання, пропонуються на них відповіді, наводяться докази на користь тієї чи іншої думки і висувуються контрдокази тощо, що створює ілюзію взаємообміну думками з читачем. Аналітичні жанри передбачають осмислення матеріалу порівняно більшого масштабу, за певний період, виникає можливість порушення важливих питань, вирішення нагальних проблем, узагальнення широкого значення рекомендацій, на основі багатогранного аналізу, теоретичної та практичної аргументації.

Ключові слова: жанр, кореспонденція, стаття, огляд, аналітичні жанри, аналітична журналістика.

GENRE FEATURES OF ANALYTICAL JOURNALISM IN THE CONTEXT OF MODERN INFORMATION SPACE FORMATION

Oksana Harachkovska

Doctor of Philology, Professor

Kyiv National University of Culture and Arts

36 Ye. Konovaltsia St., Kyiv, Ukraine, 01133

garachkovskaoksana@gmail.com

ORCID ID 0000-0001-8599-6430

The article considers the theoretical aspect of analytical journalism genre features in the modern information space formation context. The theoretical and methodological basis of the study was the works of contemporary journalists (M. Vasylenko, M. Tymoshyk, D. Hryhorash, A. Zakharchenko, V. Zdroveha, V. Kachan, O. Kolesnichenko I. Mykhailyn, A. Moskalenko, O. Tertychnyi, V. Shkliar, and others). The reception of the mentioned researchers' scientific works allowed us to single out specific features of analytical genres.

The thesis that the name "analytical genres" is certainly not accurate enough is justified since journalists also use the means of analysis and generalization quite widely in information genres. However, in information genres, analysis, generalization is built mainly on the coverage of individual events, facts limited by certain time frames. And in analytical genres, the material time frames are much wider. Correspondence in its characteristic samples covers events, facts for several months, for a quarter, half a year, and sometimes for a longer period. The article provides a broad scope of life material — in terms of its scale and time characteristics.

Based on the study, it was concluded that in analytical genres, journalistic materials are predominantly dialogic, regardless of whether they have an inherent dialogic form of presentation or not. In journalistic materials, the author directly addresses the reader or argues for him something important in his mind as an interlocutor. That is why in journalistic texts of many genres, specific questions are raised, answers are offered, evidence is given in favor of one or another opinion, and counter-evidence is put forward, etc., which creates the illusion of mutual exchange of views with the reader. Analytical genres involve understanding the material on a relatively large scale over some time. There is a possibility of raising important issues, solving pressing problems, generalizing the broad meaning of recommendations based on multifaceted analysis, theoretical and practical arguments.

Keywords: genre, correspondence, article, review, analytical genres, analytical journalism.

Актуальність теми

Назва «аналітичні жанри», безумовно, не є достатньо точною, оскільки і в інформаційних жанрах журналісти також досить широко використовують засоби аналізу, узагальнення. Наприклад, у звіті, репортажі порушуються важливі питання, аналізуються факти, формулюються висновки і пропозиції. Проте в інформаційних жанрах аналіз, узагальнення вибудовуються переважно на висвітленні окремих подій, фактів, обмежених певними часовими межами.

А в аналітичних жанрах часові межі матеріалу значно ширші. Скажімо, у переважній більшості кореспонденцій, у статті, в огляді преси (в основних його видах), у художньо-публіцистичних жанрах — нарисах, фейлетонах, памфлетах — аналіз, висновки вибудовуються на основі вивчення фактів, статистичних даних за більш-менш тривалий термін. Кореспонденція в її характерних зразках охоплює події, факти за декілька місяців, за квартал, півріччя, а іноді й за більш тривалий термін. Стаття передбачає широке охоплення життєвого матеріалу — з погляду його масштабу й часових ознак.

Стан розробки проблеми

Аналітичні жанри виступали об'єктом досліджень багатьох науковців. Зокрема, детальний аналіз здійснив О. Тертичний у підручнику «Жанри періодичної преси» (Тертычный, 2000). Жанри, за М. Бахтіним, у своїй суті опираються на монологічну та діалогічну природу комунікації (Бахтин, 1972). Динаміці розвитку інформаційних та аналітичних жанрів в українській пресі присвятив своє дослідження М. Василенко (Василенко, 2006), новинна журналістика була об'єктом наукових зацікавлень З. Вайшенберга (Вайшенберг, 2011). Функціонування жанрів у системі ЗМІ досліджував М. Тимошик (Тимошик, 2010). В. Шнайдер та П. Й. Рауе в «Новому посібнику з журналістики та онлайн-журналістики» акцентують увагу на жанрах новинної й розважальної інформації та власних думках (Вольф Шнайдер, Пауль-Йозеф Рауе, 2014).

Завданнями статті є теоретичне осмислення жанрових особливостей аналітичної журналістики у контексті становлення сучасного інформаційного простору.

Виклад основного матеріалу

Кореспонденція — жанр публіцистики, у якому оперативно, достовірно відображають події довкілля (картини, епізоди, факти), що підлягають нагальному висвітленню й аналізу з викладенням висновків та узагальнень (Літературознавча енциклопедія, 2007).

Інші дослідники акцентують увагу на тому, що кореспонденція — це «матеріал аналітично-публіцистичного жанру, у якому оперативно, діловито та конкретно відображається дійсність у її окремих виявах — картинах, епізодах, фактах, що аналізуються й характери-

зуються з викладом конкретних висновків та узагальнень» (Кривошея, 2004, с. 96).

Оперуючи різними даними, кореспонденція розкриває суть зображуваних подій, явищ, інтерпретує їх, викладає у відповідній послідовності та взаємозв'язках. Залежно від завдання кореспонденція може бути інформативною або аналітичною. Кореспонденція інформативна подає короткі повідомлення про факти без їх оцінки, натомість аналітична (постановочна, критична, роздум) ґрунтовно аналізує різні факти і явища. У кореспонденції поєднані жанрові елементи репортажу, інтерв'ю, замітки, нарису, фейлетону тощо, застосовуються авторські ремарки, діалоги, пейзажні замальовки. Кореспонденцією називають також листи поштово-телеграфного відправлення.

Жанр статті є провідним в аналітичній журналістиці. Поняття «стаття» походить від латинського слова «articulus» і означало спочатку «частина цілого». Це пояснює, чому в журналістській діяльності будь-яка окрема публікація, якщо навіть вона є частиною всього газетного числа, може бути названа словом «стаття». Не випадково також, що, за винятком хіба що коротких повідомлень, статтями називають переважну більшість публікацій різноманітних жанрів. Однак, якщо йдеться про цілком конкретний жанр «стаття» (у вузькому розумінні терміна), то під цим словом розуміють «публікації, що аналізують певні ситуації, процеси, явища, зв'язки з метою виявлення їхнього політичного, економічного або іншого значення і з'ясування того, які позиції варто зайняти, як себе поводити, щоби підтримати або позбутися такої ситуації, такого процесу, такого явища» (Тертычный, 2000, с. 120). Отже, статтю можна визначити як жанр, призначений для аналізу актуальних суспільно важливих процесів, явищ та закономірностей, що ними керують. Аналітичне обговорення предмету в статті мусить бути проведене так, щоби читачі змогли, використовуючи публікацію, роздумувати самостійно над питаннями, що їх цікавлять.

Отже, можна стверджувати про особливу функцію статті. Вона полягає в тому, що стаття пояснює читачам як суспільне, так і особисте значення актуальних процесів, ситуацій, явищ, їх причинно-наслідкові зв'язки й таким чином ініціює роздуми читачів, дії, пов'язані з предметом публікації.

Крім того, вона звертає увагу аудиторії на ті завдання, проблеми, які виникають у зв'язку з описаними ситуаціями, показує, які стратегічні чи тактичні інтереси є в тих чи інших учасників цих ситуацій.

Наводимо приклад аналітичної статті. Джон Карлін — відомий англійський публіцист і сценарист. Як журналіст працював у Аргентині, Мексиці, ПАР, США. У 2000–2017 рр. — постійний автор «Ель Паїс».

18 березня 2018 р. — у день президентських виборів у Росії — провідні іспаномовні видання «Ель Кларін» (Аргентина) та «Ла Вангвардія» (Іспанія) оприлюднили статтю Джона Карліна «Метода в російському безумстві». У перекладі українською мовою її опублікувала «Літературна Україна» (Літературна Україна, 2018). Сергій Борщевський, експерт Центру дослідження Росії, цілком слушно зауважив у передньому слові, що роздуми Джона Карліна будуть цікавими й українським читачам.

На початку статті автор подає моторошну картину отруєння агента КДБ, що втратив віру в «матінку-Росію» і здався західній розвідці, його ж колишніми колегами. У машині «швидкої допомоги» дорогою до лікарні в нього на обличчі з'являються червоні й сині плями, а в очах — липка рідина. Волосся починає випадати. Лікарі розгублені, поки — через кілька днів, упродовж яких пацієнт перебуває на межі життя та смерті, — один військовий спеціаліст виявив, що того отруїли радіоактивним талієм, смертельною речовиною, виготовити яку могли тільки в державній лабораторії в Росії.

Заперечуючи ймовірні аналогії зі Скрипалем — колишнім російським шпигуном, який разом із дочкою зазнав нападу в пасторальному місті Солсбері, Джон Карлін зізнається, що цю жахливу історію він узяв із книги українського історика Сергія Плохія під назвою «Людина з отруєним пістолетом», а її головним героєм є убивця — агент КДБ.

«Росія не спромоглася виробити автомобіль, холодильник, комп'ютер, мобільний телефон чи йогурт конкурентоспроможної на зовнішньому ринку якості, — констатує автор статті. — Вона має велику армію та ядерну зброю, про що на тижні нам знову нагадали речники Кремля, однак в усьому іншому це застигла в часі пропаша країна, яка не знала демократії в жоден момент своєї моторошної історії» (Літературна Україна, 2018).

Читачеві цього матеріалу на основі викладеного пропонується самому зробити висновок щодо методи в російському безумстві. Суть її — рязканні зброєю, тотальній брехні, залякуванні як співвітчизників «світовою змовою проти них», так і міжнародної спільноти «ядерною дубинкою» з єдиною метою: попри все триматися при владі, інакше доведеться відповідати перед міжнародним трибуналом за свої злочини.

Розглянемо огляд як аналітичний жанр журналістики. Усі риси жанру, як правило, ніколи не проявляються в одному матеріалі або навіть у журналістській діяльності одного й того ж самого автора. Впродовж розвитку огляд розширював свої межі, збагачуючись у зв'язку з розгортанням можливостей інших жанрів, набував нових рис як універсальний публіцистичний жанр. Одночасно відбувалось

«розмежування» його на цілу низку різновидів. Процес народження нових якостей, властивостей, різновидів огляду ніколи не зупинявся, адже застиглих, незмінних форм немає, а журналістська практика народжує нові оглядові рубрики.

Літературний огляд — різновид огляду, побудований у формі розповіді про чергові номери журналів, нові книжкові видання.

Натомість міжнародний огляд — різновид огляду, побудований у формі розповіді про міжнародне життя. Матеріали такого плану готують переважно досвідчені оглядачі, політичні коментатори.

Наведемо приклад міжнародного огляду, підготовленого досвідченим журналістикознавцем, політичним коментатором Олександром Володимировим, журналістами Наталею Писанською, Іваном Козловським та Олександром Біликом («Голос України». № 134 (6889). 2018. 24 липн. С. 7). Це, власне, сторінка під загальною назвою «Світ без кордонів». Вона містить кілька матеріалів.

У першому з них — «У США не розглядають ідею референдуму», що належить перу О. Володимирова, йдеться про обговорення в американських ЗМІ результатів зустрічі 16 липня 2018 року в Гельсінкі президента США Дональда Трампа з президентом РФ Володимиром Путіним і нібито висловленої останнім пропозиції про доцільність референдуму на Донбасі.

Другий матеріал, написаний також О. Володимировим, називається «Акрополь перетворився на пательню». Від політичної спеки на Капітолійських пагорбах у США оглядач переходить до зображення природних катаклізмів у Греції, яка потерпає від небувалого суховію. Спека встановилася на території всієї країни. Влада «щодня попереджає жителів міст про небезпеку сонячних ударів і рекомендує не за-лишати свої будинки й квартири після 11-ї години».

Власний кореспондент «Голосу України» в Берліні Наталя Писанська в матеріалі «Мінімалка зросте» проінформувала читачів газети про зростання мінімального розміру оплати праці у Німеччині з 8,84 євро за годину до 9,19 євро за годину з 1 січня 2019 року, а з 1 січня 2020-го — до 9,35 євро за годину.

На сторінці «Світ без кордонів» опубліковано також матеріал журналіста Івана Козловського «Опозиція програла битву за суди», присвячений розгляду законів про Верховний суд у польському Сенаті.

Журналіст Олександр Білик у матеріалі «Ще одна огорожа на рубежі. Чому?» розповів про те, що Болгарія почала будівництво загорожі на всій про-тяжності «133-кілометрового сухопутного кордону з Румунією. Але, якщо на кордоні з Туреччиною подібна споруда зводилася для запобігання незаконному проникненню біженців до країни, то на розмежувальній лінії з північною сусідкою огорожа з'явиться з іншої причини. Вона має захистити Болгарію від проникнення аф-

риканської чуми з Румунії, де небезпечною хворобою заражені дикі тварини й, насамперед, дикі кабани» (Білик, 2018).

Завершується підбірка матеріалів міжнародного огляду інформацією, виділеною жирним шрифтом: *«Вісім країн ЄС надіслали допомогу Швеції для боротьби з лісовими пожежами, які через небувалу спеку тривають уже кілька тижнів»* (Світ без кордонів).

Як бачимо, у наведених вище матеріалах міжнародного огляду «Світ без кордонів» у межах газетної площі однієї сторінки читача було кваліфіковано поінформовано про найголовніші події останнього часу на американському та європейському континентах.

Огляд преси — «матеріал аналітично-публіцистичного жанру, форма рецензування форма рецензування періодичних видань» (Кривошея, 2004. С. 129). Розрізняють такі види оглядів преси: *загальний, інформаційний та тематичний*.

Огляд преси являє собою форму рецензування ЗМІ. Таким чином, від жанру літературної рецензії огляд преси відрізняється специфікою об'єкта дослідження, аналізу, оцінки. Огляд преси становить інтерес не лише для журналістів, а й для широкого читацького загалу.

Огляд преси — жанр публіцистики, а тому не варто його перетворювати в простий переказ змісту публікацій у пресі. Він мусить бути проблемним, порушувати важливі питання журналістської практики, виявляти нові форми, теми, якими безперервно збагачується сучасна преса. Огляд за своєю природою — жанр критики. Проте критика повинна бути доброзичливою, коректною — такою, яка б спонукала підвищувати професійний, літературний рівень журналістів.

Огляд преси відкриває невичерпні можливості для використання різноманітних композиційних засобів, літературних прийомів, ресурсів стилістики.

Наводимо зразок огляду головних тем газети «Голос України» (Голос України, 2018. 18 жовтн.): *Сьогодні у «Голосі України»: — Добросовісні позичальники зможуть позбутися боргового зобов'язання — ЄБРР готовий інвестувати у біоенергетику в нашій країні — НАБУ пропонують звітувати перед народними обранцями*.

Огляд листів — «вид огляду, в якому на підставі інформації, почерпнутої з листів читачів, глядачів, слухачів, узагальнюються їхні думки, пропозиції» (Кривошея, 2004. С. 129).

Доповнюючи один одного, почасти полемічно зіштовхуючись між собою, листи утворюють фундамент для оглядів на кшталт «Роздуми над листами».

Читач у таких випадках виступає в ролі «співавтора», причому провідного, професійного журналіста. І таке співавторство буває здебільшого доволі успішним: кожний з них робить те, чого не може зробити інший. Спільна творчість адресанта, який висловлює свої осо-

бисті спостереження, наводить своєрідну аргументацію, розглядає життєві явища так, як вони трансформувалися в його свідомості, і журналіста, що має перед собою десятки листів і вміє бачити значно ширше, ніж автор окремої кореспонденції, обмежений рамками локальної ситуації, і від якого вимагається розгледіти за фактами явище, узагальнити думки, що містяться в редакційній пошті, — напрочуд плідне співробітництво.

Чимало читацьких листів, що надходять до редакцій газет і журналів, оприлюднюються на сторінках видань і як самостійні твори. «Переглядаючи пошту...», «Листи наших читачів», «Листи на важливу тему» — ці та багато інших рубрик є постійними на шпальтах ЗМІ. Матеріали, що з'являються в них, за традицією називають листами. Слово «лист» стосовно них у щоденній практиці вживається і як констатація того, що матеріали потрапили до видання поштою, але також і як виокремлення їхніх жанрових ознак.

І читацький лист у такий спосіб стає в один ряд з іншими жанрами журналістики (репортажі, статті, на-риси, листи читачів). Однак зараховувати усі твори, що надійшли від читачів поштою, до листів у жанровому розумінні цього слова не варто. В редакційній пошті є і статті, і кореспонденції, і репортажі, і за-мітки, і нариси. Не випадково у багатьох ЗМІ існують рубрики «Фейлетони наших читачів», «Рубрику веде читач» тощо.

Від замітки лист відрізняється передовсім тим, що автор його відверто й прямо висловлює свою думку, оцінює факти, у той час, як у замітці оцінка здебільшого прихована в самому відборі факта, в характері його висвітлення, в манері викладу.

Висновки

Отже, в аналітичних жанрах журналістські матеріали мають переважно діалогічний характер, незалежно від того, притаманна їм діалогічна форма викладу чи ні. У журналістських матеріалах автор безпосередньо звертається до читача, або ж аргументує для нього щось важливе у своїй свідомості як для співрозмовника. Саме тому в журналістських текстах багатьох жанрів порушуються конкретні питання, пропонуються на них відповіді, наводяться докази на користь тієї чи іншої думки і висувуються контрдокази тощо, що створює ілюзію взаємообміну думками з читачем. Аналітичні жанри передбачають осмислення матеріалу порівняно більшого масштабу, за певний період, виникає можливість порушення важливих питань, вирішення нагальних проблем, узагальнення широкого значення рекомендацій, на основі багатогранного аналізу, теоретичної та практичної аргументації. Формування уявлень про жанрові особливості журналістики має вагому практичну значущість, оскільки дає можливість свідомо орієнтуватися в тій чи іншій пізнавальній ситуації на ство-

рення цілком конкретного типу тексту, максимально наближеного для адекватного висвітлення фактів, що зацікавили аудиторію та за собою масової інформації.

СПИСОК БІБЛІОГРАФІЧНИХ ПОСИЛАНЬ

- Білик О. (2018). Ще одна огорожа на рубежі. Чому? [Текст]. *Голос України*. № 134/24 лип. С. 7
- Вайшенберг З. (2011). Новинна журналістика: навч. посіб. / за загал. ред. В. Ф. Іванова. Київ : Академія Української преси. 262 с.
- Василенко М. К. (2006). Динаміка розвитку інформаційних та аналітичних жанрів в українській пресі: монографія. Київ: Ін-т журналістики КНУ ім. Тараса Шевченка, 2006. 238 с.
- Гарачковська О.О. (2019). Жанри журналістики в системі друкованих ЗМІ: навч. посібник. Київ: Видавничо-поліграфічна база КНУКіМ. 344 с.
- Кривошея Г. П. (2004). Журналістика: поняття, терміни. Київ: КиМУ. 202 с.
- Літературна Україна. 2018. 5 квіт. № 13 (5746). С. 5.
- Літературознавча енциклопедія: У 2 т. Т. 1 / авт.-уклад. Ю. І. Ковалів. Київ: ВЦ «Академія», 2007. 608 с.
- Тертычный А. А. (2006). Жанры периодической печати: учеб. пособие. Москва: Аспект Пресс. 312 с.
- Тимошик М. С. (2010). Книга для автора, редактора, видавця: практич. посіб. Київ: Наша культура. 560 с.

REFERENCES

- Bilyk O. (2018). Shche odna ohorozha na rubezhi. Chomu? [Tekst]. *Holos Ukrainy*. № 134/24 lip. S. 7.
- Vaishenberh Z. (2011). Novynna zhurnalistyka: navch. posib. / za zahal. red. V. F. Ivanova. Kyiv: Akademiia Ukrainskoi presy. 262 s.
- Vasylenko M. K. (2006). Dynamika rozvytku informatsiinykh ta analitychnykh zhanriv v ukrainskii presi: monohrafiia. Kyiv: In-t zhurnalistyky KNU im. Tarasa Shevchenka, 2006. 238 s.
- Narachkovska O.O. (2019). Zhanry zhurnalistyky v systemi drukovanykh ZMI: navch. posibnyk. Kyiv: Vydavnycho-polihrafichna baza KNUKIM. 344 s.
- Kryvosheia H. P. (2004). Zhurnalistyka: poniattia, terminy. Kyiv: KyMU. 202 s.
- Literaturna Ukraina. 2018. 5 kvit. № 13 (5746). S. 5.
- Literaturoznavcha entsyklopediia: U 2 t. T. 1 / avt.-uklad. Yu. I. Kovaliv. Kyiv: VTs «Akademiia», 2007. 608 s.
- Тертычный А. А. (2000). Zhanry peryodycheskoi pechaty: ucheb. posobyue. Moskva: Aspekt Press. 312 s.
- Tymoshyk M. S. (2010). Knyha dlia avtora, redaktora, vydavtsia: prakt. posib. Kyiv: Nasha kultura. 560 s.